

Од радикалізму до клубу націоналістів.

Історична справа про кар'єру одною Юліана.

Давня то, дуже давня історія й мало відома навіть людям, що спеціально такими історіями цікавляться. Маємо про неї відомості тільки через те, що діячі тієї історії зареалізували аносни з людьми такої мери, як небіжчик Драгоманов, і в його опублікованих давненько вже листах знаходимо де-що, що кидає промінчик світла і на ту історію, й на дієвих у ній людей.

То було років з 20 тому в Галичині. Саме тоді виявилась там розколина між старим і молодшим поколінням на українському ґрунті, виникли партії народовців та радикалів; а на це діяло, задумали було одколоти від своєї цілком і всіма сторонами екомпромітованих „стариков“ і молоді москвофіли. На чолі цих „москвофільських радикалів“ стояли... д. Д. Вергун та д. Ю. Яворський. Той самий д. Вергун, що опісля смарененко пішов до ясел „Новося Времєни“, і той самий д. Яворський, що 24 ноября мав у клубі націоналістів відчит на тему „Мазєпинський кошмарь и русская действительность“. Але тоді, 20 років тому, вони не побоялись завести зносини навіть з таким „сепаратистом“ та „мазєпинцем“, як Драгоманов.

Перед мене лежать і зараз книжка з листами Драгоманова до одного з тих молодих протестантів серед тодішнього москвофільства, а саме до л. Яворського (ї),—того самого д. Яворського, що нині так радикально лабує колишні свої думки й з ласкою „почти военного человека“ вступив у клубі націоналістів з убійчим відчитом. Убийчим, кажу, та не для нас, для кого замахнувся д. Яворський, а для самого автора, убійчим через незнання, або ще гірше—навмисне плутання самих елементарних історичних та історично-літературних фактів, просто скандальне для людини, що має претензію виступати інюді з науковими працями. Що д. Юліан Яворський забув свої мінуду, тому ані трохи не дивуюсь: давня ж, кажу, то історія, як він радикалізувався перед Драгомановим, і багато одступників бачили вже ми.

Але писаного пером не виволочица, і волю і як історія це досягає чина, то я й дозволю собі її нагадати, користуючися з згаданих листів Драгоманова.

Насамперед випадє в вічі читачеві „Переписка“ рекомендація л. Павлика, що „Юліан Яворський—безперечно найсимпатичніший і найдоступніший із них“ (себ-то молодих тоді москвофілів). Коли зважити на репутацію л. Павлика, як людини того гурту, для якого тепер д. Яворський не знаходив дося гострих слів, та ця рекомендація матиме суґубо цікаве значіння. Але знаходимо тут і ще більше: д. Яворський тоді просто *прохав* Драгоманова, щоб той впливав „на галицьких українців-радикалів, щоб були прихильніші“ до л. Яворського („Переписка“, стр. 23—24). Очевидно, „мазєпинство“ не вдалось тоді для „симпатичного“ молодого чоловіка таким страшним, як тепер він його малює. Симпатичний юнак й ні тов тоді просто в пащу до лева й ні трохи не боявся того „кошмару“, який тепер так його лякає. І як видно з листів Драгоманова, в левовій пащі було йому дуже вільно,—принаймні ще Драгоманову доводилось спиняти д. Яворського, стільки „радикалізму“ напускав він тоді на себе.

Так, отой страшний „сепаратист“ „мазєпинець“ умовляє симпатичного д. Яворського, що пишався навіть назвою „соціаліста“ („Переписка“, 23), не радикалізувати даремно, а брати—*mirabile di tu!*—як-раз російські книжки для наукової роботи. Мало того, Драгоманов далі умовляє д. Яворського „не плодити рутєвщини, а поки збирати матеріали і праці самих росія і *ширити їх* серед Вашої публіки“ (ib., 39). Нарешті доводить Драгоманову досить енерґично зрікатись співробітництва в журналі д. Яворського, до якого самітатичний тоді юнак, а тепер дектор в клубі націоналістів уперто чомусь затагав відомого мазєпинця... „Я б дуже рекомендую бач д. Юліанові Яворському знов перечитати оті давні й за давности очевидні, забуті листи Драгоманова до нього. Може б хоч вони нагадали йому, з якою скандальною неправдою виступив він оце в клубі націоналістів, говорячи, напри, хоч б несенітниця про вихованні польськими заходами „кадрь українцевь, *ненавидящих все русское*“ („Киевлянинъ“, ч. 327). Може б посоромився колись симпатичний д. Яворський хоч тіні Драгоманова, що за життя назвав його як-раз любячи „русское“ не все, розуміється. Може б подумав би він трохи й зачервонівся поперед, ніж тикати „указательним перстом“ на „кїевскія гимназїи, не забавлявня оть этого зла“,—того самого, з яким за-молоду так охоче водив компанію і так настирливо втирався д. Яворський...

А в тім—хто зна, чи зачервонівся б. Не вважаючи на машкару радикалізму й соціалізму, що надягав тоді на себе симпатичний д. Явор-

ський, Драгоманов таки дуже добре зумів його розгадати: знав небіжчик душу людську... Вагалі в поступовість Вашої групи я стратив усяку вірчу,—пише Драгоманов 30 августа 1894 р. і зараз же додає, що „для всякого поступового росіянина Ви все такі копію петербурзьких реакціонерів, або хвіст їх“ („Переписка“, стор. 30), до того ж і „слав'яно-благотворимий“ хвіст (ib., 33).

Драгоманов дуже влучно змалював навіть у еволюцію, що перебувають досить часто отакі симпатичні юнаки. Радикалізм їхній,—пише Драгоманов,—так легко вилітає з голови після того, як студент стає чиновником і иноді тим легше, чим більше науки й ґерувався виходив з університету з абстрактними фразами, котрі потім розлітались“ („Переписка“, 25). І сталося в нашім д. Яворським якраз так, як і напроорокував Драгоманов: в радикала й соціаліста та агітатора зробився спершу хвіст петербурзьких реакціонерів, далі „слав'яно-благотворимий братушка“, нарешті „чиновникъ учебного ведомства“,—ну, за звідси до клубу націоналістів, лякаючи патріотичних горобців усякими жупелами, зовсім уже недалечко...

Такі етапи можемо прослідити в кар'єрі д. Ю. Яворського. Звичайно, скільки це його особиста справа, нам до неї бадужісенько. Але прилюдні виступи з кошмарами відчитаними на громадські теми—це вже не особиста справа д. Яворського і я, здається, маю право закїичити свою мову до його словами такого певне любого д. Яворському з обов'язку Гоголя:

„Няв'шній пламенний юноша отскозиль-бы съ ужасомъ, если бы показали ему его-же портретъ въ старости. Забравте-же съ собою въ путь, выходя изъ мягкихъ юношескихъ лѣтъ въ суровое, ожесточающее мужество,—забравте съ собою всё чловѣческія движенія, не оставляйте ихъ на дорогѣ: не поймете потомъ“.

Що до л. Яворського, то ця порада зовадто вже пизня тепер: все розгубив і все забув колись „найсимпатичніший і найпоступовіший“ юнак, а нині товариш такої, кажучи словами того ж таки Гоголя, „прорѣхи на чловѣчествѣ“, як Азатолій Савенко. Розгубив—і тепер не підвіме...

Сергій Сфренев.

Могікани в одставці.

Цими днями до Кїва завітав О. К. Саксаганський. Був він між иншим в театрі М. К. Садовського на спектаклі, упорядкованому Шевченківським комітетом, бачити його мали нагоду всі, хто знає цього велетня нашого театру, хто цікавиться корифеями української сцени, хто любить і шанує рідну сцену. Про приїзд л. Саксаганського у Кїв чути в одні мент рознеслась по всьому театрі і на атрактах в фойє знайоми з ним і не знайоми спішили побачитись з нашим талановитішим артистом, всі майже в один голос йшли з запитанням: „Опанасе Карловичу, вертається на сцену“?, або—„Годі Вам спочивати, не тратьте часу!“ В цей саме вечір другий велетень нашої сцени, рідний брат його, М. К. Садовський грав на сцені, грав один...

І знов кругом чуто голоси: „а як би чудово було побачити разом їх обох, цих останніх з могіканив нашої сцени, цих велетнів, що колись поруч йшли і разом з Заньковецькою, Кропивницьким вкладали в історію українських сторінок, заснували і на віки зміцняли наш національний український театр. Історія України їм за це уклониться в ноги. Але тепер, коли наш театр переживає кризис і держиться на плечах майже одного з велетнів, М. К. Садовського, другого час теж втягся за працю“. І справді час. Годі спочивати. Талан повний сили, в розцвіті краси. Постать повна фязичних сил, дух повний любови до сцени—і без діла! Це щось трагічне і у всякому разі незрозуміле. Коли через якісь мотиви не можуть разом вести рідне діло М. К. Садовський і О. К. Саксаганський, то чому знов д. Саксаганському не заснувати власної труппи. Чому не оснуватися йому з постійним театром, наприклад у Харькові. Ім'я С. К. Саксаганського настільки популярне по всій Україні і особливо у самому Харькові, що за успіх в такому театральному місті можна бути певним. Кошти для постійного українського театру у Харькові знайдуться. А сили для труппи? Це питання розрубати дуже легко. В такому ж „безробітному“ стані перебуває тепер М. К. Заньковецька і д.ка Затиркевич Карпинська, сила талановитих старших артистів поневряється Вег знає по яких труппах і у всякому разі з великою охотою піде до д. Саксаганського. Нарешті ж по тих же труппах скільки єсть молоді, яка безумовно заслуговує того, щоб їй дали театральний ход. А вже ж. д. Садовський почав з молодими силами, про більшість яких мало хто й знав, а тепер це артисти з іменами і безумовно заслуговують найкращої похвали.

Це саме могло б статись з труппою О. К. Саксаганського. Треба тільки трохи праці. Великі люди, великі таланти живуть і вмірають, несучи свої слави обов'язки, поки стає в свої сили. А сили, сили якої хочете, в О. К. Саксаганського ще велика, велика скарбниця. До неї треба до-

*) Михайло Драгоманов.—Переписка. Зібрав і зладив М. Павлик. Т. І. У Львові, 1901. Маємо тут 8 листів Драгоманова з років 1894—1894.